

Van Schoonoord tot Flora's Hof

de leertijd van tuinarchitect Hendrik van Lunteren

De tuinarchitect Hendrik van Lunteren wordt in zijn eigen tijd genoemd als een 'vermaarde aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaiing in het bouwkundig vak daarbij behoort'.¹ Ook in onze tijd verdient hij echter als belangrijk vertegenwoordiger van de landschapsstijl in ons land naast J.D. Zocher zeker nog onze aandacht.

In het jaar 1806 begint hij in de Utrechtse Servetstraat achter de Domtoren zijn loopbaan als boomkweker en bloemist. De toegangspoort naar zijn kwekerij op het terrein van de vroegere Bisschopshof bestaat nog steeds. Tot zijn dood in 1848 blijft hij ook op deze plek wonen. In de ruim veertig tussenliggende jaren groeit hij uit tot een belangrijk ontwerper van buitenplaatsen, parken en plantsoenen.

De tijd om een tuinbedrijf te beginnen is gunstig. Na de turbulente voorafgaande periode wordt in de eerste helft van de negentiende eeuw onder het bewind van Lodewijk Napoleon en later tijdens Willem I en Willem II aan de opbouw van het land gewerkt; de infrastructuur wordt verbeterd, steden breiden uit, wallen en vestingwerken worden geslecht en heringericht als wandelplaats. Door de aanleg van wegen en ontginningen ontstaan aantrekkelijke plaatsen voor een buitengoed, zoals bijvoorbeeld langs de Utrechtse heuvelrug.

Het zijn allereerst de landgoedbezitters uit aristocratische kringen en het patriciaat, die hun parken volgens de mode van de tijd in de landschapsstijl laten herinrichten. Soms worden daarbij de ongeriefelijke oude kastelen afgebroken en vervangen door een neoclassicistisch landhuis. Daarnaast ontstaat een tweede categorie opdrachtgevers. Ook de nieuwe adel en rijk geworden burgers kunnen zich een mooi huis met park veroorloven.

De Engelse landschapsstijl, die in het laatste kwart van de achttiende eeuw in ons land op kleine schaal zijn intrede heeft gedaan, zal in Van Lunterens tijd een algemene mode worden en een grote bloeitijd tegemoet gaan.

Belangrijke werken van Hendrik van Lunteren in de provincie Utrecht zijn: de zogenaamde

Nieuwe Baan met de daarbij gelegen plaatsen de Oorsprong en het Hoogeland in de stad Utrecht; en verder Vollenhoven en Sandwijck bij de Bilt; Drakenstein bij De Vuursche; Pijnenburg bij Soestdijk; Randenbroek en de Heiligenberg bij Amersfoort, en ook het noordelijke en westelijke gedeelte van de wallen van die stad.

Doorn, 1780 - 1806 Hendrik van Lunteren

Hendrik van Lunteren wordt op 3 september 1780 in Doorn geboren. Zijn vader Gijsbert van Lunteren is als daghuurder werkzaam bij de familie Swellengrebel op de buitenplaats Schoonoord. Ook Hendrik en zijn twee jaar oudere broer Dirk gaan op het landgoed werken. Voor de jonge Hendrik zal die periode van grote betekenis worden voor zijn verdere leven,

omdat zijn aanleg voor het tuinvak wordt ontdekt en ook de kans krijgt tot ontplooiing te komen. Uit verschillende documenten uit het archief van de familie Swellengrebel kunnen we ons een beeld vormen van zijn opleiding onder hoede van zijn 'baas' Hendrik Swellengrebel Jr.²

Hendrik Swellengrebel Jr.

Schoonoord wordt in 1751 als buitenverblijf gekocht door de oudgouverneur van de Kaapkolonie, Mr. Hendrik Swellengrebel Sr., na zijn terugkeer naar Nederland. In de winter woont de familie in de stad Utrecht. De voormalige gouverneur laat het bekende 'Kaapsche Bos' aanplanten.

Bij zijn dood in 1760 erft zijn tweede zoon Hendrik Jr., die rechten heeft gestudeerd en deken van het Domkapittel van Utrecht is, de buitenplaats. Hij gaat permanent op zijn bezitting wonen, wijdt zich aan het beheer ervan en is zeer geïnteresseerd in botanie. Hij is in 1734 op Kaap de Gode Hoop geboren en behoudt zijn hele leven een grote belangstelling voor dit land. Hij onderhoudt een geregelde briefwisseling met familie en vrienden in Zuid Afrika en maakt tussen 1775 en 1777 een 'ontdekkingsreis' naar de Kaap.³ Naast zijn interesse in de sociale en politieke toestanden is er zijn grote belangstelling voor de voortbrengselen van de natuur. Eenmaal weer thuis in Doorn worden hem nog verschillende zaken als ertsen, vogelnesten, zaden, kersenpitten en wilde bloembollen nagezonden per boot. Ook later blijkt hij nog allerlei speciale wensen voor zijn botanische verzameling te hebben. In het archief van de familie Swellengrebel vond ik een lijst uit 1787 van bo-

men, struiken en bloemen, die hij tijdens zijn reis gezien had en waarvan hij graag zaad of bollen wil ontvangen.

Deze Hendrik Swellengrebel, die zijn hele leven vrijgezel is gebleven, moet een inspirerende baas en leermeester voor de jonge Hendrik van Lunteren zijn geweest. Stellig ook vond hij in zijn jonge naamgenoot een intelligente leerling met interesse in planten en bloemen. Vanaf mei 1798 woont Hendrik als huisgenoot op Schoonoord. Zijn opvoeding zal dan, als in een echte negentiende-eeuwse 'Bildungsroman', verder ter hand zijn genomen.

Buitengoed Schoonoord

Een boedelbeschrijving van het buitengoed uit 1803 laat zien in welke omgeving Hendrik's leertijd plaats vindt. Het is een uitgebreid bezit, waartoe ook diverse boerderijen behoren. Bij het huis bevinden zich binnen de grachten een boomgaard en 'een Broey en Bloemthuin'. In de 'Broeytuin' groeien langs de schuttingen en muur allerhande vruchtbomen. In 1802 is er een nieuw 'coepelsgewijze gemetzelde Orangerie met twee Kaggels' gebouwd. Annex is een stookhuis met een zaadkamer erboven. Ernaast bevindt zich een 'Blomkast met twee kaggels en met negen onderglaasen en negen boven dito, alsmeede twee omlopen onder en boven. Voorts is er een 'gemetzelde Ananassekast' en verschillende 'Perzikenkasten'.

De bloementuin is (zeer waarschijnlijk in de tijd van Hendrik van Lunteren) 'op zijn Engelsch aangelegt en voorzien van allerhande uitheemsche Bloemen en gewasschen'. Er bevinden zich drie vijvers in, waarvan één

de 'Goudvisch-kom' genoemd wordt. Achter de hierboven beschreven tuinen ligt nog 'een Tuin beplant met allerhande uitheemsche Boomen en Heesthergewassche' en een moestuin. Verder zijn er op het landgoed 'fraaye alleen, schoone uitgestrekte Laanen met zwaare hoog opgaande zo Eiken als Beuke en andere Boomen' en 'considerabele Sparre Bosschen en dito met Eiken, Beuke en ander hakhout bepot'. Men vindt er grote vijvers en verschillende 'Hoogtens', één met een 'Zoomerhuis' en één met een 'Tafel', van waar af men de 'heerlijkste en ruimste uitzigten'

heeft tot in de Neder-Betuwe toe. Een derde hoogte geeft uitzicht over de Veluwe.

Wonen en werken op een dergelijke buitenplaats moet van grote betekenis zijn geweest voor Hendrik van Lunteren niet alleen in verband met zijn latere loopbaan, maar ook in sociaal opzicht.

Het testament van Hendrik Swellengrebel

Op 18 februari 1803 sterft Hendrik Swellengrebel. Uit zijn testament blijkt hoe hij over de toekomst van zijn pupil heeft nagedacht. 'In vertrouwen dat hij door goed gedrag en voortdurende ijver en vlijt zig

*Ingangspoort
bisschopstuin,
Servetstraat.*

*Foto: Het Utrechts
Archief.*

zulks zal blijven waardig maken' wil hij hem in staat stellen als 'bloemist' een bestaan op te bouwen. Boven zijn aandeel als huisgenoot krijgt hij tweeduizend gulden, die door notaris Everard Kol moeten worden beheerd en zo met een jaarlijkse rente moeten

uitlopers' afnemen 'als die planten kunnen lijden'. Verder wordt hem toegestaan om de gewassen zo lang op Schoonoord te houden en alle gebouwen die daar geschikt voor zijn te gebruiken tot de buitenplaats door de nieuwe eigenaar, Swellengrebel's neef J.C.

gemaakt linnen en katoen, dat tot mijn lijf en niet tot de huys-houding behoort'.

Zijn bevoorrechte positie ten opzichte van zijn familie wordt nog eens benadrukt als we zien dat zijn broer Dirk honderd gulden krijgt en aan zijn vader Gijsbertus

16

Advertentiën.

H. VAN LUNTEREN & ZOON. HOFLEVERANCIERS.

BLOEM- en BOOMK WEEKERS, UTRECHT.

bevelen zich aan tot het leveren van **plannen van aanleg van Buitenplaatsen, Parken en Tuinen**, en belasten zich met de uitvoering der werkzaamheden. Ook belasten zij zich met het **onderhoud van tuinen en buitenplaatsen**.

Specialiteit in Bouquetten, Grafkransen, enz. Versieringen en Decoraties.

Regelen van Publieke verkooping en verzamelingen van PLANTEN, enz. enz

De advertentie van H. van Lunteren & Zoon in de Gids van Utrecht naar Rhenen (datum onbekend).

oplopen tot een kapitaal, waarmee hij *zig te Haarlem of elders, met goedkeuring van voornoemde Heer, een goede gelegenheid kan aanschaffen om aldaar het nodige tot zodanig een bestaan door koop of huur te verkrijgen.*

Uit het volgende punt van het testament blijkt duidelijk hoe de leermeester met zijn leerling de liefde voor planten moet hebben gedeeld. Hij vermaakt hem namelijk - direct na zijn overlijden - zijn gehele botanische verzameling, bestaande uit kas-, orangerie- en buytenplanten, in potten, tabben of kasjes staanden mitsgaders alle bollen van bolgewassen. Van alle gewassen die vast in de grond staan mag hij 'zoveel stekken of

Romondt, in gebruik zal worden genomen.

Ook aan studiemateriaal heeft hij gedacht. Hij legateert hem 'alle zodanige Boeken, tekeningen en platen, als op eene door mij onderteekende notitie zullen zijn uitgedrukt'. Helaas is deze lijst niet bewaard gebleven, maar wel verschaft deze notitie ons een duidelijker beeld over Hendrik van Lunterens leertijd als huisgenoot op Schoonoord. Het lijkt gerechtvaardigd te veronderstellen dat er gezamenlijk botanische en waarschijnlijk ook tuintheoretische boeken en prenten werden bestudeerd.

Tot slot vermaakt hij hem nog 'alle mijne klederen, mitsgaders

van Lunteren slechts vijftig gulden wordt toegekend.

Hendrik van Lunteren zal tijdens zijn jaren als huisgenoot op Schoonoord naast zijn werk als 'bloemist' ook bij het beheer van het landgoed zijn betrokken, aangezien uit kasboeken blijkt dat hij na de dood van zijn beschermheer tot de overdracht van het landgoed op 27 juli 1804 als zaakwaarnemer optreedt.

Flora's Hof

Nog voordat de nieuwe eigenaar bezit van Schoonoord heeft genomen, vindt Hendrik van Lunteren in het hartje van Utrecht al een uitstekende vestigingsplaats voor zijn bedrijf. Op 4 mei 1803 koopt

hij een open terrein bij de Domtoren, waar tot voor kort 'de Bisschopshof' heeft gestaan. Bovendien wordt hij eigenaar van twee rechts naast de ingangspoort gelegen huizen in de Servetstraat⁴ Omdat hij nog minderjarig is, wordt de overdracht mede door zijn vader en voogd Gijsbertus van Lunteren ondertekend. Om het geheel te kunnen financieren, wordt met de huizen als onderpand een lening gesloten van tweemaal f.2000 tegen 5% per jaar aangegaan bij Jacob Taets van Amerongen.⁵ De twee en twintig jaar jonge Hendrik zal bij deze grote onderneming door bovengenoemde notaris Everard Kol ter zijde zijn gestaan, zoals immers in het testament was verlangd.

Met hulp van zijn vader en zijn broer Dirk, met wie hij samen de kwekerij gaat drijven, zal hij in de daarop volgende tijd de tuin hebben ingericht, terwijl ondertussen het werk op Schoonoord doorging. Vervolgens ziet Hendrik nog kans, mogelijk door Britse relaties van zijn overleden meester gesteund, een jaar naar Engeland te gaan 'ter vermeerdering zijner wetenschappelijke kennis der horticuultuur en ter vorming van zijnen smaak in het aanleggen van landgoederen'.⁶ Zijn opleiding mag hiermee dan echt als voltooid beschouwd worden.

Op 26 maart 1806 worden Hendrik en Dirk van Lunteren als boomkweker en bloemist in Utrecht gepatenteerd. Hendrik vestigt zich naast 'Flora's Hof' en treedt nog dat zelfde jaar in het huwelijk met Maria Estop(p)ey.

De kwekerij aan de voet van de Domtoren moet, gezien de drie catalogi uit 1819 die bewaard zijn gebleven, heel uitgebreid zijn geweest.⁷ Ze bevatten alfabetisch

gerangschikt op genus, 'Vaste Planten voor de Volle Grond, Kast- en Oranjerey-Gewassen en Boomen en Heesters'. Achterin staat vermeld dat 'Bij dezelve ook te bekomen zijn, alle soorten van wild Plantzoen, Vruchtboomen als Appel, Peeren, Pruimen, Persiken, Wijngaarden, vaste planten, Bloem- en Moes of Keuken-Zaaden enz.'

Het is boeiend te bedenken hoe de botanische verzameling van Mr. Hendrik Swellengrebel Jr. de grondslag vormde voor Hendrik van Lunterens 'Flora's Hof'.

Noten

1. Kramm, Chr., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche Kunstschilders, Beeldhouwers, Graveurs en Bouwmeesters van de vroegsten tijd tot op onzen tijd*. Dl. IV, p. 1023, Amsterdam, 1857 - 1861.
2. Familiearchief Swellengrebel te Schagen.
3. Een deel van de briefwisseling van mr. Hendrik Swellengrebel Jr. is uitgegeven: J.G. Schutte, *Briefwisseling van Hendrik Swellengrebel Jr. 'Oor Kaapse Sake' 1788 - 1792*. Kaapstad 1982.
4. GAU, *Transporten Straten*, pp. 276-280, de koop van terrein en twee huizen, 6 juli 1803.
5. GAU, *transporten Straten*, pp. 451-456, lening van J.C. Taets van Amerongen, 6 juli 1803.
6. Kramm, Chr., *Levens en werken...*, dl.IV, p. 1023.
7. De originele catalogi bevinden zich in de VS: Arnold Arboretum, Harvard University, Cambridge Ma.; kopieën in de Landbouwwuniversiteit van Wageningen, afdeling Speciale Collecties.